

JOZEF LEIKERT

SLOVENSKÍ SPISOVATELIA ROKU 1956 A ICH REAKCIE NA UDALOSTI V MAĎARSKU

Spätný pohľad na udalosti, ktoré na Slovensku úzko súviseli s maďarskou revolúciou v roku 1956, zameriame konkrétnejšie na konanie slovenských spisovateľov. Pretože v tomto období práve spisovatelia najväčšími ovplyvňovali verejnú mienku a patrili medzi intelektuálov, ktorí sa nebáli kriticky vystupovať voči praktikám vládnucej strany. Ak chceme pochopiť, prečo slovenskí spisovatelia v päťdesiatom šiestom prijali maďarskú revolúciu rozpačito, musíme si podrobnejšie všímať ich činnosť a aktivity od začiatku roka 1956. Najdôležitejšou udalosťou v živote českých a slovenských spisovateľov bol dnes už legendárny II. zjazd československých spisovateľov, ktorý sa konal 22.–29. apríla v Prahe. Predchádzal mu XX. zjazd KSSZ, na ktorom záverečné vystúpenie Nikitu S. Chruščova posmelilo aj slovenských a českých spisovateľov. Na svojom zjazde „vystúpili ako svedomie národa a apelovali na vedúce stranícke a vládne orgány, aby vyvodili dôsledky z predchádzajúceho obdobia bezprávia páchaného v masovom meradle“.¹ Najmä vystúpenia Františka Hrubína, Jaroslav Seiferta, ale aj Ladislava Mňačka a niektorých ďalších zarezovali. Napríklad Mňačko zo zjazdovej tribúny na plné ústa navrhol, aby sa všetky kádrové dotazníky zviezli na Václavské námestie v Prahe a zapálila sa z nich veľká vatra. Ladislav Mňačko patril vtedy k prominentným novinárom a ako šéfredaktor *Kultúrneho života* mal v rukách silný nástroj na ovplyvňovanie verejnej mienky. (Škoda, že po skončení II. zjazdu československých spisovateľov sa vzdal šéfredaktorstva, ale duch jeho vedenia novín ešte dlho pretrvával.) Treba pripomenúť, že *Kultúrny život* bol periodikom predovšetkým intelektuálov. Poprední novinári a spisovatelia svojimi článkami a diskusiami v ňom komentovali všetky dôležité udalosti, ktoré sa na Slovensku udiali. Na profile šéfredaktora tohto týždenníka Ladislava Mňačka, ktorý bol v tom čase uprostred nielen politického, ale aj kultúrno-spoločenského života, priblížime atmosféru, ktorá vládla medzi spisovateľmi a novinármi v roku 1956, a tým viac-menej aj celospoločenskú klímu. Sme presvedčení, že cez jeho osobu sa nám najlepšie podarí zdokumentovať aj postoje slovenských spisovateľov k udalostiam v Maďarsku a ich reakcie na maďarskú revolúciu v jeseni 1956.

Dalo sa predpokladať, že niektorí spisovatelia, ktorí boli dovtedy predĺženými rukami straníckych aparátov, sa začnú rýchlo otáčať v smere vetra, ktorý zavalil po XX. zjazde KSSZ. Pochopili, že ak chcú ostať v popredí, musia sa čím skôr preorientovať. Za všetkých môžeme menovať Ctibora Štítnického, ktorý už na plenárnej schôdzi slovenských spisovateľov 1. júna 1956 pohotovo hovoril o šliapaní po slobodách a právach v mene revolúcie, ale aj o zneužívaní dôvery ľudu a o terorizovaní, čo bolo v diametrálnom rozpore s tým, čo presadzoval v prvých mesiacoch roka 1956. Dokon-

ca sa vyslovil za rehabilitáciu komunistických intelektuálov zoskupených okolo DAV-u, ktorí boli nespravodlivo obvinení z buržoázneho nacionalizmu a uväznení, hoci ešte nedávno mal iný názor. Odsúdil aj existenciu tlačového dozoru a volal po zmene redakčnej praxe časopisov, Pravdu nevynímajúc, čo znamenalo, že kritizoval i orgán strany. Prejav, ktorý trval skoro hodinu, prítomných nenadchol, prijali ho nezaujato a niektorí s nevôľou. Štítnický bol sklamaný, myslel si, že bude mať úspech a u kolegov zaboduje. Zabudol, že dotyční si pamätajú na jeho nedávne postoje, ale aj na to, čo hlásal ešte pred pár týždňami.

Mňačko sa k plenárnej schôdzi, k diskusii a k celému zjazdu vrátil úvodníkom v Kultúrnom živote. Začal tým, že niektorí delegáti na zjazde v Prahe nediskutovali preto, lebo boli presvedčení, že o slovenskej literatúre a o slovenskom zväze treba diskutovať doma, na Slovensku. S takýmto názorom nesúhlasil, lebo Praha bola podľa neho tým najvhodnejším miestom na vystúpenie a na upozornenie na nedostatky a problémy, ktoré dlhodobo trápili slovenských spisovateľov. Za najväčšie pozitívum označil, že ľudia sledovali zjazdové rokovanie s nebyvalým záujmom, o čom svedčia aj listy, ktoré prišli do redakcie Kultúrneho života. „Zo všetkých týchto listov – i z tých, ktorých obsahom je často roztrpčená kritika, vyvíera nová dôvera v spisovateľovu poctivosť a jeho schopnosti. Ľudia spisovateľom veria, a to je najzávažnejší výsledok II. zjazdu československých spisovateľov.“²

Mňačko mal z diskusie na plenárke dobrý pocit, lebo spisovatelia si mnohé vyjasnili. „XX. zjazd KSSZ odvalil zo spisovateľovej cesty hlavné prekážky, ktoré dusili rozlet literatúry. Pegasovi odstránil klapky z očí a uvoľnil mu uzdu. To sú perspektívy radostné, ale aj nesmierne zaväzujúce. Nikto nám nebude predpisovať, čo a ako máme písať.“³

Ako sa len mýlil. Nasledujúce roky hovorili o opaku, spisovatelia mali opäť zviazané ruky a predpisovali im, ako majú písať. Mňačko bol naivný aj v tom, keď žiadal, aby spisovateľ mal „nezlomnú dôveru, že za svoje dielo nebude šikanovaný, vyhadzovaný z miesta, prenasledovaný, prípadne vyšetrovaný“.⁴

Ani to nebola pravda. Prenasledovaní a šikanovaní neboli iba spisovatelia, ale každý, kto verejne vyjadril nesúhlas s vládnucou mocou.

Z pohľadu komunistov pražský zjazd spisovateľov dopadol veľmi zle. Vedenie KSČ ešte počas zjazdu hovorilo o palácovej revolúciia spisovateľov rozdelilo do niekoľkých kategórií podľa lojálnosti. (Vedenie KSS k rozdeleniu do skupín slovenských spisovateľov pristúpilo až na jeseň 1956.)

Ďalšie hodnotenie zjazdu urobilo politické byro ÚV KSČ 21. mája 1956. Najostrejšie vystúpil Jiří Hendrych, ktorý sa na zjazde zúčastnil. Kladne hodnotil iba rezolúciu, ale tá bola pripravená vopred a nevyjadrovala atmosféru rokovania. Politbyro usúdilo: „Zjazd odhalil veľké slabiny v politicko-ideologickej úrovni spisovateľov a ukázal, čo bolo v literatúre falošné, pokrytecky predstierané a čo skutočné zdravé.“⁵ (Viacerí spisovatelia tvrdili pravý opak.)

ÚV KSČ pozitívne hodnotil zo Slovákov iba Vladimíra Mináča. Katarína Lazarová podľa nich prejavila „snahu stáť na pozíciách strany, hoci s niektorými výhradami“.⁶ Takéto hodnotenie sa dostalo aj viacerým českým spisovateľom. Vedenie KSČ bolo spokojné iba s niekoľkými mladými spisovateľmi, medzi ktorými bol z dnešného pohľadu nepochopiteľne aj Václav Havel. Ladislav Mňačko sa neobjavil ani medzi jednými, ani medzi druhými; nechválili ho, ale ani nehanili. V tom čase „nepatril medzi najradikálnejších oponentov oficiálnej politiky KSČ, vo vedení KSS bol striedavo hodnotený ako politicky spoľahlivý alebo kolísavý“.⁷ Najviac kritizovaný bol František Hrubín

a Jaroslav Seifert, najmä Seifert ich privádzal do zúrivosti. S Hrubínom ráтали, že sa s ním dá ešte pracovať.⁸

S plnou vážnosťou sa zvažovalo, či zasiahnuť alebo nezasiahnuť proti spisovateľom. Nebyť XX. zjazdu KSSZ, možno by sa boli niektorí ocitli za mrežami. Záver bol taký, že je „nutné oprieť sa o aktív súdruhov, ktorí sa osvedčili, rozšíriť ho o ďalších, ktorí už vidia situáciu správne a oddeliť popletených ľudí“⁹ od ostatných.

V júni 1956 sa konala celoštátna konferencia KSČ, ktorá tvrdo odsúdila zjazdovú diskusiu. Najviac nahnevaný bol Václav Kopecký a prvý zaútočil na spisovateľov. „Namiesto prerokovania problémov slovesnej tvorby niektorí spisovatelia použili zjazd na to, aby z jeho tribúny verejne rozvinuli otázky našej vnútrostraníckej diskusie a aby sa oborili na naše ľudovodemokratické zriadenie,“¹⁰ povedal. Okrem iného žiadal, aby sa zväzy a samotní spisovatelia porátali medzi sebou, čím ich vyzýval k otvorenej vojne. Rátal s tým, že keď budú rozoštvaní, skôr ich ovládnu.

Jeho vystúpením boli šokovaní nielen spisovatelia, ale aj vedúci predstavitelia KSČ. Tým, že referát nebol vopred v politbyre konzultovaný, Antonín Novotný sa od Kopeckého názorov dištancoval, „zroveň sa však zasadzoval, aby vedenie KSČ vystúpenie Václava Kopeckého podporilo“.¹¹ Taký bol Novotný... Kopecký, ako ho poznáme aj z iných situácií, tvrdohlavo trval na svojom a nebol ochotný od svojho vystúpenia, ktoré medzitým prevzali stranícke noviny, ustúpiť. Podporu čakal od politického byra, to však zaujalo postoj mŕtveho chrobáka. Zaujímavé je, že sa nerozdelili spisovatelia, ale Predsedníctvo ÚV KSČ! Niektorí s Kopeckým súhlasili, iní nie, aj keď mu nakoniec všetci dali za pravdu. „Charakter diskusie na uvedenom zasadnutí Politického byra ÚV KSČ potvrdzuje, že vo vedení KSČ existovali rozdielne názory iba na otázky používaných prostriedkov, nie však na hodnotenie prebiehajúcich udalostí a základné politické princípy.“¹²

Spisovatelia Kopeckého nemali radi (a nielen oni), Mňačko patril k jeho najväčším kritikom. „Václava Kopeckého, ktorého pokladám za najväčšieho zloducha v strane, som prenasledoval s takmer nefudskou nenávisťou a on môj vzťah opätovoľ.“¹³ Mňačko len čakal na príležitosť, aby sa mohol do neho pustiť. Ako jeden z mála sa ho nebál. Zlé skúsenosti s ním mal aj Klement Gottwald. Už počas emigrácie v Moskve, kde boli obaja cez vojnu, sa ho „bál... a radšej ho obchádzal“.¹⁴ Po vojne, „keď mal Gottwald podstatne silnejšiu pozíciu, Kopeckého sa naďalej bál a nechcel s ním nič mať... Asi vedel, čoho je Kopecký v spolupráci s NKVD schopný“.¹⁵

Napriek tomu, že o Kopeckom sa vedelo, že je zákerný a navyše bol agentom NKVD, Mňačko mu napísal otvorený list.

„List som mu poslal doporučené, predtým som ho ukázal niektorým slovenským spisovateľom, od ktorých som žiadal, aby ho uverejnili v Kultúrnom živote. Špitzer, ktorý sa po mne stal šéfredaktorom Kultúrneho života, súhlasil. Mal však podmienku, aby súhlasil aj tajomník zväzu Ctibor Štítnický. Ten sa alibisticky zichroval. Nezдалo sa mi to, ale nebol som proti, aspoň nepôjde len o môj názor, ale názor všetkých slovenských spisovateľov. Štítnický mal len jednu podmienku, aby som ‚naoko‘ nesúhlasil s vystúpením Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta na zjazde v Prahe. Pýtal som sa ho, ako to môžem urobiť, keď sa mi ich prejavy páčili a po vystúpení som im zablahoželel. Znovu prízvukoval, že len »naoko«, aby mal alibi pred ÚV KSS, ktorý musí o článku informovať. Mám to brať ako odplatu – niečo za niečo. Aj na Hlbokej sa potrebujú pred Prahou poistiť, pozná ich veľmi dobre... Do rána som rozmýšľal, čo spraviť. Nakoniec som súhlasil, ale len preto, aby článok vyšiel. Rátal som s tým, že keď vyjde, spôsobí rozruch a bude sa dlho o ňom hovoriť. A potom som si povedal, čo ak aj článok prispeje k urýchleniu politických zmien a Kopeckého, na ktorého bolo veľa ľudí nahnevaných,

odvolajú. A to by bolo aj víťazstvo Hrubína a Seiferta. Bytostne som bol presvedčený, že článok zarezonuje, aj keď som si uvedomoval, že mnohí si budú o mne myslieť, že som dvojtvárný. Na jednej strane chválím prejavy Seiferta a Hrubína a na druhej strane s nimi nesúhlasím. Tak trochu diplomaticky som veril, že všetci získame, veď v článku bolo napísané to, čo Kopeckému nikto dovtedy verejne nepovedal. Ani Hrubín, ani Seifert. Preto sa domnievam, že som ich z morálneho hľadiska nepodviedol, hoci uznávam, že to nebolo voči nim najserióznejšie. Vtedy som bol presvedčený, že v záujme veci treba robiť aj kompromisy... Nakoniec všetko bolo inak, ja som svoje predsavzatie splnil, Štítnicky so Špitzerom nie. Na ÚV KSS vraj niekto článok zakázal uverejniť. Kto to bol, to som sa nikdy nedozvedel. Dokonca článok nemohol vyjsť ani vtedy, keď Špitzer so Štítnickým pohrozili rezignáciou na svoje funkcie. Nevieam, možno sa práve oni zľakli a zahráli predom mnou na mňa divadielko. Nech to bolo akokoľvek, aj po rokoch si myslím, že urobí všetko, aby článok vyšiel.¹⁶

Politológ Juraj Marušiak tvrdí, že Mňačko upozorňoval na fakt, že sa začínajú vytvárať „dva myšlienkové životy – verejný a súkromný“.¹⁷ Inak sa hovorilo v súkromí a inak oficiálne. V tom čase sa nahlas opovážil málokto, Mňačko bol jeden z mála. Zaujímavé je, že nenadával všeobecne na komunistickú stranu, ale iba na ľudí, ktorí prznili (výraz Ladislava Mňačka – J. L.) jej myšlienky a ideály. Strana bola pre neho div nie posvätnou a on jej veril. To vysvetľuje jeho pohnútky na napísanie rozsiahleho oslavného úvodníka do *Kultúrneho života* k 35. výročiu založenia KSČ. Zarážajúce je, že ho napísal práve on a nie niekto iný. Pri významných výročiach úvodník totižto zvyčajne písal šéfredaktor alebo niektorý funkcionár, čo sa praktizovalo až do novembra 1989. To, či ho Mňačko napísal dobrovoľne, alebo to dostal príkazom, prípadne ho o to niekto požiadal, nie je podstatné, dôležitejšie je, ako ho napísal a čo v ňom zdôraznil. Aj po rokoch cítiť, že ho písal úprimne a všetkému v ňom veril, i keď to z dnešného pohľadu vyznieva naivne až smiešne. (Treba sa však pozerať v kontexte doby a vývoja osobnosti Ladislava Mňačka.) Okrem iného v úvodníku napísal: „Popri všeludských ctnostiach, známych už tisícročia a vždy znovu narušovaných a znehodnocovaných, vznikajú v priebehu socialistickej výstavby ctnosti nové, predtým neznáme, ctnosti socialistického človeka. Vnútro ľudské je bohatšie a plnšie a vedomie ľudskej dôstojnosti zrelšie. Myšlienkový svet sa obohacuje. Je úlohou spisovateľa presvedčivo ukázať a dokázať, kde a ako sa obohacuje. Je to úloha, ktorú za neho nemôže plniť nikto iný. Ale je rovnako vážnou povinnosťou spisovateľa bdieť, aby tieto ctnosti nikto neurážal a neprekrucoval, aby myšlienka humanity a pocit dôstojnosti ľudskej neboli dupané kopytami nevedomosti, nezodpovednosti, či zlej vôle.“¹⁸

Mňačko cítil potrebu vyjadriť sa i k problému kultu osobnosti, ktorý po XX. zjazdu KSSZ ešte viac traumatizoval celý národ. Napísal: „Aj spisovateľ prispel k narastaniu kultu osobnosti a je zaň spoluzodpovedný. Je to už tradíciou, že spisovateľ má dôveru ľudu a je to tradícia krásna, ktorú neslobodno zhodiť a zničiť. Nie je pravdivé tvrdenie, že ľudia mu neverili. Ľudia mu verili i vtedy, keď podliehal kultu osobnosti. A tým prispel vo vážnej miere k jeho narastaniu... Bola to strana, ktorá vyslovila prvá oslobodzujúce slová, ktorá mala a má dosť sily vyporiadať sa aj s takými vážnymi otázkami, aké odhalil a začal riešiť XX. zjazd. A má dosť síl na svoju dejinnú úlohu a má aj dosť odvahy vysporiadať sa so všetkým, čo je zastaralé, zlé a nezdravé. Boj proti kultu osobnosti, proti prekrucovaniu leninských princípov vedenia strany a štátu si nikto nevymyslel. Ten vyrástol z hlbokkej analýzy stranického a štátneho života, z rozboru nedostatkov a chýb, z naprostej potreby posunúť vec socializmu, neodlučiteľného od

ideálov humanity, o riadny kus dopredu! A nezabúdajme, že tento boj začala a usku-
točuje strana!“¹⁹

V tom istom čísle *Kultúrneho života* mal Mňačko uverejnenú aj absurdnú báseň *Roz-
sudok*. Vytlačená je pod básňou Milana Lajčiaka *Úvaha*. Otázne je, či to básnik Mňačko
myslel naozaj vážne: „Ale keď zradím teba, strana rodná, / na ktorú život prisahal, /
namierte dobre, kamaráti moji! / Ty, vlastný brat, daj povel: ‚Pá!‘“²⁰

V básni Mňačko spomína vlastného brata. Či tým máme chápať pokrvného, alebo
obrazne straníckeho, nie je celkom jasné. V roku 2004 sme sa dozvedeli, že vo
Valašských Kloboukoch žije brat Ladislava Mňačka Jan a chceli sme sa ho aj na to opý-
tať. Keď sa dozvedel, že sa zaujímame o Láďu, ako Ladislava v rodine volali, odmietol
sa s nami stretnúť. Keď sa za nás prihovorila jeho neter Jarka Keprtová, súhlasil
s návštevou. Hneď ako sme prišli, bez okolkov prezradil, že sa s bratom dávnejšie roz-
išiel, lebo si v zásadných veciach nerozumeli. Nedorozumenia sa začali vtedy, keď sa
Laco stal horlivým propagátorom strany a on bol na druhej strane barikády. A neskôr,
keď potreboval pomoc, neurobil pre neho nič. Vraj mu to nedovoľovala straníčka česť.
Odvtedy Jan svojho brata nepoznal... Keď sme mu ukázali spomínanú báseň, na ktorú
sa najskôr nechcel ani pozrieť, poznamenal, že aspoň vidíme, aký bol brat komuni-
stický šialenec. Na našu poznámku, že časom sa zmenil, odpovedal, že síce sa zme-
nil, ale komunistom neprestal byť. Keďže on komunistom nikdy neveril, neveril ani bra-
tovi. Smial sa, že keď bol na neho nahnevany, bol schopný dať aj povel páť, ako je to
v tej básni... Zrazu zväžnel, že to nemyslel vážne. Ale na brata bol dobre dlho nah-
nevaný a niekoľko rokov sa nerozprávali.²¹

Ktovie, kedy Mňačko báseň napísal, uverejnená bola v roku 1956. Ideovo sa však
spamätal oveľa neskôr. Či celkom, nie sme si ani my istí. Hoci všetko pochopil a v emi-
grácii isto aj pretrpel a prebolel, nemyslíme si, že myšlienkam komunizmu prestal ve-
riť. Pri jednom z našich stretnutí roku 1992 nám povedal, že každý musí niečomu ve-
riť. Podľa neho aj zvierata sa potrebujú k niekomu túliť a každý mysliaci tvor niečomu verí
a niečoho sa bojí, aj keď si to nechce priznať.²² Nech to bolo akokoľvek, Mňačko ostal,
aspoň podľa nás, celý život presvedčeným komunistom. Nakoniec vždy volal po čistej,
úprimnej strane. Ku koncu života sa stotožnil s tým, že aj Kristus bol komunistického
zmýšľania, lebo chcel pre všetkých dobre, a to hlása aj komunistická strana.²³ Podob-
ne rozmýšľal aj roku 1968, keď v Rakúsku písal knihu *Siedma noc* s podtitulom *Skú-
senosti a obžaloba jedného komunistu*.

V jej úvode priznáva, že isté obdobie bol až militantným komunistom. Ale tým, „že
sa nechcel podrobiť bezduchej straníckej disciplíne, keď sa jej požiadavky dostali do
rozporu s jeho vlastným presvedčením a kritickými názormi, do takej strany vlastne ani
nepatril“.²⁴ Neznamená to, že stratil svoje komunistické ideály, ilúzie a presvedčenie.
Podľa nás tie nestratil nikdy a do smrti zostal naivným, resp. čistým komunistom, i keď
s hlbokými jazvami na duši. Aj preto sa ku koncu života prikláňal k sociálnej demokra-
cii, ktorá má veľa spoločného s komunistickou stranou.

Vždy bol a zostal ľavičiarom. „Je to vo mne. Ja si myslím, že socialistické usporia-
danie celého sveta je jedinou alternatívou pre ľudstvo. Pravdaže, to, čo sa u nás pod
týmto pojmom propagovalo a robilo, nemalo so socializmom nič spoločné. Tento štát
ovládala mafia samozvancov, ktorí volili sami seba a ktorí sa zmocnili vlády nad kraji-
nou. Myslím si, že ľavica v nastávajúcich ťažkých časoch, ktoré prichádzajú, bude
zohrávať veľmi významnú úlohu korektora, najmä v sociálnej oblasti. Práve na tejto
platforme sa asi sformuluje. Ľavica, to nemusia byť práve komunisti a sociálni demo-
krati, ľavica sa môže formovať zo všetkých smerov, ktoré sa v tejto spoločnosti črtajú.

Hlavnou podmienkou pre formovanie sa ľavice je prísne dodržiavanie demokratických foriem, kde bude mať každý človek právo slobodne vyjadriť svoj názor, kde budú tieto slobodné názory takou soľou politického života.²⁵

Kvôli správne mu pochopeniu udalostí druhej polovice 60. rokov minulého storočia vráťme sa späť do roku 1956, ktorý bol pre všetkých spisovateľov, nielen pre Ladislava Mňačka, veľmi dôležitý. Po II. zjazde českých a slovenských spisovateľov sa predpokladalo, že vedenie KSC zasiahne proti niektorým spisovateľom. Nakoniec sa rozhodli využiť propagandistické nástroje a rozvírili antiintelektuálnu kampaň medzi robotníkmi, ktorých huckali proti umelcom a vedcom. Ich ďalšou zbraňou bola cenzúra a ovplyvňovanie spisovateľov prostredníctvom svojich verných. Konkrétne cez Františka Hečku, Miloša Krna, Kristu Bendovú a ďalších. Veľa urobili aj pohovory priamo na ústredných výboroch v Prahe a v Bratislave, kde žiadali od spisovateľov, „aby svoj postoj zmenili a tým svoje opozičné vystúpenia zdiskreditovali. Podarilo sa to v prípade Františka Hrubína, ale nie u Ivana Kupca a Juraja Špitзера. Dokonca po jednom takom pohovore na zasadnutí straníckej skupiny pri Zväze slovenských spisovateľov 21. 9. 1956, na ktorom sa zúčastnil aj tajomník ÚV KSS Augustín Michalička a ďalší funkcionári ÚV KSS, Juraj Špitzer zástupcom komunistickej moci otvorene povedal, že „sa nechávajú informovať iba políciou a Paľom Davidom a že to podľa toho aj dopadá“. Žiadal ich, aby povedali, či je pravda, že „Správa tlačového dozoru oznamuje ŠtB mená spisovateľov, ktorých články boli cenzurované a či je to pravda, že je to v kadrovom materiále“.²⁶

Juraj Špitzer nám k tomu dávnejšie povedal: „Taký som bol napálený, že Michalíčkovi som na straníckom výbore pred všetkými otvorene povedal, čo spisovateľov hnevá, ale aj uráža. Predtým večer sme to pri vodke rozobrali s Lacom Mňačkom a dohodli sme stratégiu. Michalička bol od zlosti červený a nevedel, čo má na to povedať. Kedysi som robil na ÚV KSS a poznal som ich praktiky, preto ma neprekvapilo, keď začali spisovateľov rozoštvávať. Karol Bacílek mi napríklad povedal, aby som si dal pozor na Ondreja Pavlíka. A Pavlíkovi zas povedal, že ho ohovám a brojím proti nemu. Bacílek si myslel, že sa to ani jeden z nás nedozvie, ale my sme si to vykričali už pri prvom poháriku... Proti niektorým spisovateľom predsa len zakročili, napríklad v októbri 1956 proti mne, a to dokonca na príkaz samotného Antonína Novotného.“²⁷

Novotný sa k celému prípadu vrátil na zasadnutí Byra ÚV KSS. Okrem iného sa sťažoval, že výsledky XX. zjazdu KSSZ sa na Slovensku vnímajú inak ako v Čechách, kde „otvoreného útoku proti strane sa neodvážia, avšak na Slovensku toto pokračuje“.²⁸ Zároveň žiadal vyvolať dôsledky „za nedostatky v Kultúrnom živote“.²⁹ Bacílek sa na jednej strane zastal spisovateľov, že všetci nie sú rovnakí, ale na druhej strane žiadal zvoliť taktiku postupného rozkladu a tým utlmovania spisovateľských aktivít, ktoré sú pre stranu škodlivé.

Ivan Kupec nám prezradil: „Novotný ako prvé opatrenie navrhol posilniť tlačový dozor, ktorý aj tak bol prísny a ťažko sa dalo s ním vychádzať. Súdruhovia s okrúhrou zelenou pečiatkou boli čím ďalej rafinovanejší a prichádzali na všetky naše finty, ako dostať do novín články, o ktoré sme mali záujem. Podobne sa správali aj pri posudzovaní a schvaľovaní kníh. Stačila čo len jedna dvojzmyselná veta a museli sme vyhodiť celú kapitolu alebo knihu prerobiť. Bacílek žiadal odvolať z funkcie šéfredaktora Kultúrneho života Juraja Špitзера a so mnou sa mal uskutočniť kardinálny rozhovor. Ak sa nevzdám svojich názorov, začne sa voči mne disciplinárne konanie. Buď poslúchnem, alebo bude so mnou amen. Zabudli, že som tvrdá frašťačka nátura a len tak sa nevzdávam. Z materiálov som sa dozvedel, že som zblúdený človek a ešte k tomu s protimarksic-

kými názormi. O Ďurovi Špitzerovi Bacílek tvrdil, že je šedá eminencia. Neprijateľný bol pre neho aj Jano Smrek a Ludo Ondrejov. Za svojich považoval Fera Hečku, Andreja Mráza, Miloša Krnu, Andreja Plávku, Milana Lajčiaka a Ctibora Štítnického... Vás však zaujíma, ako bral a posudzoval Laca Mňačka. Ten bol jeho miláčik, aj keď ho občas kritizoval. Vedeli sme, že spolu hrávajú karty, ale neprekážalo nám to. Nikoho nenapadlo, že by Laco na nás žaloval a donášal. Naopak, mnohé sme sa od neho dozvedeli, raz darmo, pri kartách Bacílek všeličo utrúsil. Dôležité pre nás bolo, že Bacílek na Laca dal a tým ho mohol ovplyvňovať v náš prospech... Z Bacíleka sme veľký strach nemali, horší bol Pavol David. To už len bola kreatúra. Spýtajte sa na neho Laca Mňačka, ten bol na neho priam alergický. V Čechách bol jeho obľúbenec Václav Kopecký, toho by bol tiež najradšej roztrhal.³⁰

„David?“ opýtal sa Mňačko. „Tá zruda? Veď to bol agent NKVD. Dlho žil v Sovietskom zväze a po oslobodení v roku 1945 sa vrátil domov vo funkcii plukovníka NKVD. Správal sa neohrozene, bol si vedomý svojho postavenia a zázemia v Moskve. Stranu čistil od podlahy. Nenávidel inteligenciu a zvlášť spisovateľov. Pokiaľ mohol, zo všetkých postov povyhadzoval vysokoškolákov. Pre neho bola prehrešok aj maturita, považoval ju za kádrový nedostatok. Prijateľný bol iba ten, čo mal ľudovú školu. Tvrdieval, že robotnícka trieda nepotrebuje inteligenciu, pre ňu sú mudrci nebezpeční. O Davidovi sa hovorievalo, že ani nezaspal, kým nedal niekoho zatknúť. Aj keď sa na Slovensku považoval za muža číslo dva, de facto bol mužom číslo jedna. Niekedy sa mi zdalo, že sa ho bál aj prvý tajomník ÚV KSS Karol Bacílek. O jeho inteligencii svedčí aj to, že Vietnam čítal ako Vitnam. Na konci každého prejavu s obľubou posielal pozdravy bratským socialistickým krajinám, aj Vitnamskej demokratickej republike. Mňačko ho ináč nevolal ako Vitman.“³¹

V knihe *Siedma noc* o Davidovi povedal ešte toto: „Teror, čo na Slovensku nastolil hneď po prevzatí funkcie tajomníka ústredného výboru, bol neznesiteľný. Nikto si nemohol byť istý, či mu nepadne za obeť. Nás spisovateľov nenávidel najviac. Čím prispel nevdojak a nechcene k zomknutiu našich radov. Zdvihla sa prvá hlasná vlna odporu proti teroru a svojvôli. Šlo nám o existenciu, o možnosť publikovať, o možnosť písať pravdivé a účinné literárne diela, aby nás na každom kroku nesledovali špicli, aby tajná polícia nekontrolovala nákupy našich žien, a predovšetkým o to, aby sa konečne skončilo odporné znásilňovanie a gniavenie národa.“³²

David na zasadnutí spomínaného Byra ÚV KSS označil bývalých pracovníkov ÚV KSS za trockistov a sionistov. Myslel konkrétne na Eduarda Friša, Ondreja Pavlíka a Juraja Špitzera. Medzi nich zaradil aj Ladislava Mňačka, hoci ten na ÚV KSS nikdy nepracoval. Stačilo, že bol roku 1948 v Izraeli, čím bol pre neho sionistom. To, že tam bol ako spravodajca *Rudého práva*, ho už nezaujímal. Aj neskôr ostal pre neho nebezpečným sionistom. Ktovie, ako by to bolo s Mňačkom dopadlo, keby nebol Bacílkovým obľúbencom a nechodil k nemu hrať karty. Jediné, čo bolo Davidovi na Mňačkovi sympatické, že nemal vysokú školu. Možno práve to v konečnom dôsledku zavážilo...

Na zasadnutí Byra ÚV KSS 18. októbra 1956 tajomník ÚV KSS Augustín Michalička zastával názor, že centrum revizionistických názorov je na Zväze slovenských spisovateľov a treba ho bezpodmienečne rozbiť.³³ Ďalší tajomník ÚV KSS Jozef Kríž navrhoval spisovateľov nielen ideovo rozbiť a izolovať, ale prinútiť k poriadku, teda k poslušnosti.³⁴

V októbri a novembri 1956 došlo v Maďarsku k závažným udalostiam, ktoré zmenili plán stranických orgánov a pripravovaný zásah proti spisovateľom sa nekonal. „Superstraníci“, ako Mňačko nazýval najvyšší aparát na Hilbokej ulici, sa zľakli. Obávali sa,

že nepokoje sa prevalia do Československa a iniciatívu prevezmú reformne orientovaní intelektuáli na čele so spisovateľmi. Tí totiž s veľkými sympatiami privítali udalosti v Poľsku a očakávali, že k niečomu podobnému príde aj u nás. V Slovenskom národnom archíve sú o tom dva dokumenty. Ide o výpoveď Branislava Chomu a Michala Chorvátha. Vo výpovedi Chomu čítame: „Emancipovanie ľudových demokracií spod protektorského vplyvu ZSSR pokračuje a príde čoskoro doba, že to nastane aj u nás. Aj soviety si to raz musia uvedomiť. Teraz dúfam už konečne bude aj u nás demokratizácia na postupe a že ju Bacílkovia a Michaličkovia nezastavia.“³⁵ Chorváth vo výpovedi povedal: „Buď príde u nás našská obmena poľských udalostí, alebo príde ešte (na krátky čas len) teror, ktorý však už vydržíme. Neverím..., že by sa našlo päť spisovateľov, čo by išli proti. Dnes sme jednotní ako nikdy. Ak hore nechápu, čo táto spisovateľská jednota znamená, tým horšie pre nich.“³⁶

Uverejniť v Kultúrnom živote otvorený list Václavovi Kopeckému sa okrem Mňačka pokúsil aj Vladimír Mináč. Nebol to taký list, ako napísal Mňačko, ale odpoveď na Kopeckého vystúpenie na celoštátnej konferencii KSČ v júni 1956, kde ostro odsúdil II. zjazd československých spisovateľov. Ani jeho článok nemohol vyjsť,³⁷ hoci bol plánovaný do čísla 43 *Kultúrneho života*, ktoré vyšlo 27. októbra 1956. Tlačový dozor už zalomený článok stiahol a poslal na ÚV KSS. Aby v novinách neostalo voľné miesto, na poslednú chvíľu tam dali riport hudobného skladateľa Zdenka Mikulu, ktorý bol s koncertnými umelcami na zájazde v Kórei, Číne a ZSSR, hoci tento príspevok mohol vyjsť v hociktorom ďalšom čísle.

Mináč spomína: „Keď som článok písal, cítil som, že nevyjde, pretože takéto materiály sa nezvykli uverejňovať. Nahovoril ma naň Laco Mňačko, ktorému nevyšiel podobný materiál o Kopeckom. Už vtedy sme sa dohodli, že po nejakom čase to skúsím ja, i keď Lacov článok bol podstatne ostrejší a zásadovejší. To, že oba články nevyšli, dokazuje, ako boli strana a vláda bezmocné a jej predstavitelia sa báli o svoje korytá.“³⁸

Keď sme Mňačkovi prezradili, čo nám Mináč povedal, skonštatoval, že „na úvé boli samí poserovia. Všetci sa báli pofiderného Kopeckého, ktorý bol mimoriadne hlúpy a navyše arogantný a nafúkaný. Nečudujem sa, že sa tohto zlého človeka bál aj Bacílek, dokonca aj David mal z neho strach. Predpokladám, že obavy mal pred ním aj Gottwald, ktorý ho poznal ešte z moskovského pobytu cez vojnu a vedel, čoho všetkého je schopný. Hádam len ja som sa ho nebál...“³⁹

Udalosti v Maďarsku roku 1956 zaskočili aj slovenských spisovateľov. S niečím podobným nerátali. Pre každého bolo prekvapením, čo sa tam udialo, a nemali čas na veľké diskusie, preto sa k situácii v Maďarsku veľmi nevyjadrovali. Svoje isto zohral strach, báli sa, že ich uväznia, najmä tých, ktorí mali povest' neposlušných. Neskôr prevládala názor: nediskutovať a nestávať sa proti. Keď prišlo na lámanie chleba, zistili, že v podstate nič proti komunizmu nemajú, len sa im nepáčia praktiky vedúcich predstaviteľov. Najviac im prekážalo, že im zasahujú do novinárskej a spisovateľskej tvorby, čím potláčajú ich ľudské a profesiové práva. To sa im napokon nezдалo až také vážne, mohlo byť aj horšie...

Za najväčšiu chybu v prístupe spisovateľov považujeme, že Zväz slovenských spisovateľov oficiálne neprotestoval proti násilnému rozpusteniu Maďarského zväzu spisovateľov. To nebolo zo strany slovenských spisovateľov kolegiálne ani morálne. Do podobnej situácie sa mohli dostať i oni, aj u nás mohlo ÚV KSČ alebo ÚV KSS hocikedy rozpustiť spisovateľské zväzy, napokon to plánovali už po druhom celoštátnom zjazde. Istotne by sa ich dotklo, keby kolegovia z iných krajín mlčali a nezastali sa ich ani maďarskí spisovatelia, s ktorými mali dobré vzťahy.

Stiahol sa aj Juraj Špitzer, ktorého ÚV KSS považoval za jedného z najväčších oponentov, a na výzvu poľských spisovateľov, aby väčšiu aktivitu vyvíjali aj českí a slovenskí spisovatelia, povedal: „*Máme síce rôzne výhrady, ale tie nie sú také, aby sme si chceli privodiť druhé Maďarsko.*“⁴⁰

Ako videl celú záležitosť Ladislav Mňačko? „Z toho, čo sa stalo v Budapešti, sme boli poriadne zaskočení, aj keď po udalostiach v Poľsku sa dalo všeličo predvídať. Napriek tomu zarazené ostalo aj ÚV KSČ, nehovoriac o ÚV KSS, ktoré bolo vždy viac ustráchané a neraz pôsobilo dojmom ako nesvojprávne. Stranícke aparáty hovorili o udalostiach v Maďarsku ako o kontrarevolučnom puči, najviac sa báli, aby sa nepokojie neprevalili na juh Slovenska a potom do celého Československa. Preto Praha poslala do Bratislavy Bruna Köhlera, jedného z najtvrdších dogmatikov, aby usmerňoval Byro ÚV KSS. Aj podľa toho je vidieť, že pražskí súdruhovia nášmu najvyššiemu orgánu nikdy nedôverovali. Tentoraz sa mýlili, Slováci sa poponáhľali a prijali viacero opatrení skôr, ako prišiel Köhler do Bratislavy. Napríklad zakázali dovoz novín a časopisov z Maďarska a bránili, aby ľudia prichádzali z Maďarska k nám, čo je viac než absurdné, pričom Rakúsko otvorilo svoje hranice bez problémov. Báli sa, aby nehovorili pravdu a našich ľudí neinfikovali. Ako to v takýchto prípadoch býva, bezpečnosť okamžite zaistila podozrivé osoby a eliminovala všetko, čo mohlo sympatizovať s maďarským povstaním. Dnes, keď sa nad tým zamýšľam, môžem jedným slovom povedať: Úbohosť.“⁴¹

To nebolo všetko. Na Slovensku sa vytvorilo centrum na pomoc Maďarskej strane práce, toho politického zoskupenia, ktoré požiadalo Sovietsky zväz o pomoc. (Keď vláda Imreho Nagya neobnovila poriadok, sovietske vojská povstanie krvavo potlačili a moc v Maďarsku prevzala robotnícko-roľnícka vláda Jánosa Kádára, ktorá vznikla 2.–3. novembra 1956 v Moskve.) Narýchlo vytvorená tlačová komisia riadila tlač a rozhlas na Slovensku a dohliadala nad výrobou agitačných a propagačných materiálov, ktoré sa u nás pripravovali a vozili do Maďarska. Dokonca vznikol 40-členný koordinačný výbor – aktív, ktorý bol zložený z ľudí dobre ovládajúcich maďarčinu.

Mňačkovi aj po rokoch bolo sympatické, že všetko vlastne začali spisovatelia. Maďarský zväz spisovateľov zorganizoval 23. októbra 1956 demonštráciu, ktorá mala podporiť solidaritu s Poľskom. Ľudia sa stretli pri soche generála Józsefa Bema, hrdinu maďarskej revolúcie mieruôsmeho roku, ktorý pochádzal z Poľska. Odtiaľ sa vybrali k budove parlamentu, kde sa o šiestej večer zišlo vyše dvestotisíc ľudí. Vo večerných hodinách odvysielal rozhlas prejav prvého tajomníka strany Ernő Geróa, ktorý demonštrantov nazval reakčnou zberbou. Odpoveď nedala na seba dlho čakať, rozhnevaný dav zrútil desaťmetrovú sochu J. V. Stalina. Ďalší ľudia sa zhromaždili pred budovou Rádia Budapest, ktorá bola obsadená tajnou políciou. Demonštranti, ktorí chceli, aby sa odvysielali ich požiadavky, boli surovo napadnutí. Zazneli výstrely a tým sa začala revolúcia, ktorá prerástla bežné nepokoje. Nakoniec zasiahli sovietske tanky, ktoré povstanie krvavo potlačili.

Napriek obavám maďarská revolúcia v Československu veľmi nezarezovala a nezískala si veľké sympatie. Príčin bolo niekoľko. Svoje spravil predovšetkým strach a obavy z možných dôsledkov. A potom tu pôsobili „historické reminiscencie, obava z maďarského revizionizmu (revízia hraníc v prospech Maďarska) a iredenty, o to viac, že propaganda prezentovala maďarské povstanie ako produkt imperialistov a horthyovcov“.⁴²

Rovnako netreba zabúdať, že mnohých odradilo to, že v uliciach Budapešti, najmä pri obliehaní Rádia Budapest a Maďarskej strany pracujúcich, došlo k zrážkam a tiekla krv.

Zaujímavé vysvetlenie, prečo v Maďarsku vypuklo ľudové povstanie, predniesol na zasadnutí Politbyra ÚV KSSZ v Moskve 24. októbra 1956 N. S. Chruščov. Povedal: „Sama ideologická práca nepomôže, ak nezabezpečíme zlepšenie životnej úrovne. Nie je náhoda, že k neporiadkom došlo v Maďarsku a Poľsku, a nie v ČSR. Je to preto, že v ČSR je životná úroveň neporovnateľne vyššia.“⁴³

To stranickým orgánom v Česku a na Slovensku polichotilo. Aj preto sa vláda rozhodla na svojom zasadnutí 29. novembra 1956 znížiť ceny spotrebných tovarov, hoci sa s tým nerátalo a neboli na to najvhodnejšie ekonomické podmienky. Váhajúcich aj to isto presvedčilo, že u nás nemáme dôvody búriť sa, Československo predsa nie je Poľsko a Maďarsko.

Obavy z nepokojov však boli, dôkazom toho je i to, že Byro ÚV KSČ 19. novembra 1956 schválilo interný príkaz Generálnej prokuratúry neprepúšťať politických väzňov. Dôvod bol prostý. Čo ak by prepustení začali rozduchávať vášne a vzorom by im boli maďarské nepokoje?

Spomínali sme, že slovenskí a českí spisovatelia zaujali k maďarským udalostiam vlažný postoj, o nič lepšie sa netváрили ani ostatní intelektuáli. Avšak funkcionári Ústredného výboru Zväzu československých spisovateľov, ktorí zasadali v Domove slovenských spisovateľov v Budmericiach 25.–26. októbra 1956, zhodou okolností v čase, keď sa začínali maďarské nepokoje, bez dlhého rozmýšľania prijali odsudzujúcu rezolúciu. Jediný, kto sa zdržal hlasovania, bol český spisovateľ Pavel Kohout. O desať dní neskôr zasadal Výbor Zväzu slovenských spisovateľov, na ktorom o udalostiach v Maďarsku, ale aj o prijatej rezolúcii, informoval Ctibor Štítnický. Výbor sa k udalostiam u našich južných susedov staval rezervovane, nič nenasvedčovalo, že by sa chcel maďarských spisovateľov a ich rozpusteného zväzu zastať. Napriek tomu sa niektorí horlivci snažili presadiť, aby aj Výbor Zväzu slovenských spisovateľov vydal podobnú rezolúciu. Nakoniec prevládli alibistické hlasy, že do vnútorných záležitostí Maďarska sa miešať netreba. ÚV KSS chcel mať všetko pod kontrolou, preto navrhol, aby spisovatelia išli do južných okresov Slovenska na besedy a vysvetľovali situáciu v Maďarsku, hoci mali iba minimum dôveryhodných informácií. O to viac boli „naspievaní“, čo majú hovoriť. Poslali ich tam nie preto, lebo tam žila početná maďarská menšina, ale preto, lebo sa tam nachádzalo veľa utečencov z Maďarska. Besedy sa uskutočnili v dňoch 6., 7. a 8. novembra 1956 a zúčastnili sa na nich títo spisovatelia a redaktori *Kultúrneho života*: Egri, Ferko, Gabaj, Lazarová, Lenko, Reisel, Štítnický, Tóth, Ruppeldt, Mács, Berta, Mináč, Špitzer.⁴⁴ Besedy mali slúžiť „ako prevencia proti prípadným masovým prejavom sympatií k maďarskému povstaniu zo strany príslušníkov maďarskej menšiny“.⁴⁵

S pribúdajúcimi dňami, keď sa situácia postupne vyjasňovala, čoraz viac slovenských spisovateľov sa začalo vyjadrovať v médiách v prospech sovietskeho zásahu. Najvýrečnejší bol Ctibor Štítnický, Ján Poničan, Krista Bendová, ale aj Vladimír Mináč a mnohí iní. „Celkovo počas maďarských udalostí vystúpilo v tlači, rozhlase a na verejných podujatiach vyše 50 slovenských a českých spisovateľov.“⁴⁶

Bolo to veľa, alebo málo? Z dnešného pohľadu neprimerane veľa. Podstatné je, že mnohých tieto vyhlásenia dodnes mrzia. Robili to vraj pod vplyvom propagandy a dikťátu z Moskvy. Vladimír Mináč na našu otázku, či to bolo skutočne nevyhnutné, odpovedal jednou vetou, ktorá hovorí za všetko: „Nectí nás to, mňa určite nie, radšej som si mohol zahryznúť do jazyka.“⁴⁷

Napriek tomu sa členom ÚV KSS zdalo, že sú spisovatelia málo aktívni. Najviac ich sklámali verní, od ktorých očakávali, že získajú na svoju stranu aj ďalších. Vedúci od-

delenia ÚV KSS Ondrej Klokoč, neskorší predseda Slovenskej národnej rady, kritizoval spisovateľov, že sú k udalostiam v Maďarsku priam apatickí. Dokonca im s plnou vážnosťou vyčítal, že vytvorili málo básnických diel, ktoré sa zaoberali udalosťami v Maďarsku. Povedal to 17. novembra 1956 na besede vedenia strany so spisovateľmi, na ktorej bol prítomný aj vedúci tajomník ÚV KSS Karol Bacílek, tajomník ÚV KSS Augustín Michalička, podpredseda Zboru povereníkov Štefan Šebesta a krajskí tajomníci strany z Nitry, Banskej Bystrice a Košíc.⁴⁸

Mňačko sa na výjazdoch po južnom Slovensku nezúčastnil. Dostalo sa mu väčšej „pocty“, keď s Viktorom Egrim a českými spisovateľmi Bohumilom Říhom a Jiřím Marekom cestovali do Maďarska. Bolo to už síce po potlačení povstania, ale cieľom ich návštevy bolo presvedčiť maďarských spisovateľov, aby sa priklonili k režimu Jánoša Kádára. Ako posúdiť postoj Mňačka? Sú len dve možnosti: buď bol o správnosti misie stopercentne presvedčený, alebo si nebol vedomý, na čo sa prepožičal. Druhá alternatíva nie je až taká reálna, pretože až taký naivný nebol...

Škoda, že Mňačko už nežije, aby nám bližšie skomentoval stretnutia s maďarskými spisovateľmi, lebo v čase, keď sme sa stretávali, nestihli sme sa na všetko podrobne spýtať. Prečo vlastne do Maďarska cestoval? Oficiálne informácie sú jedna vec a neoficiálne iná. Viac mohla napovedať beseda štyroch československých spisovateľov s kolegami z Maďarska. Za maďarskú stranu sa na nej zúčastnil Pál Szabó a Péter Véres. Veľavravná je práve účasť P. Véresa, ktorý bol v rokoch 1954 – 1956 (až do rozpustenia) predsedom Maďarského zväzu spisovateľov. Beseda mala byť uverejnená v Kultúrnom živote číslo 9, ktoré vyšlo začiatkom marca 1957.⁴⁹ Článok napokon po zákroku Antonína Novotného nevyšiel. Ktovie, čo všetko na besede odznelo, keď sa celým prípadom musel zaoberať až prvý tajomník ÚV KSČ. Dokonca celý náklad jedného čísla *Kultúrneho života* bol na jeho podnet zabavený.

Spomínali sme, že Mňačko bol spolu s ďalšími tromi spisovateľmi po revolúcii v Maďarsku na služobnej ceste v Budapešti. Po nejakom čase povedal literárnemu vedcovi a kritikovi Karolovi Rosenbaumovi, že cestu do Maďarska mal odmietnuť. Hanbí sa za ňu, lebo ňou obhajoval represálie proti maďarským spisovateľom. Napriek tomu „služobka“ priniesla jeden dôležitý úžitok: cestou tam i späť rozoberal dávnejší nápad, ktorý sa mu podarilo dotiahlo o rok, keď bol zastupujúcim prvým tajomníkom. Rosenbaum nám k tomu povedal: „Laco mi spomínal, že cestou do Maďarska otvoril otázku, že by Zväz slovenských spisovateľov mohol konečne vydávať pre maďarsky píšucich spisovateľov literárny časopis. Jedine vďaka nemu sa to podarilo. Viem, že niekoľko ráz ako zastupujúci tajomník Zväzu slovenských spisovateľov rokoval o tom s ideologickým tajomníkom ÚV KSS Augustínom Michaličkom, čo isto pri kartách spečatil s Karolom Bacílkom. Maďarskí spisovatelia mu môžu byť za veľa povďační, nebyť jeho aktivity, neviem, či by sa to bolo podarilo, lebo na zväze neboli mnohí tejto myšlienke naklonení a viacerí bolo zásadne proti.“⁵⁰

Vzťahy spisovateľov s vládnuou mocou boli v tom období na ostrie noža. Literátom prekážalo, že im cenzori sústavne zasahujú do tvorby, a preto čoraz hlasnejšie volali po zrušení Správy tlačového dozoru a garantovaní slobody svojej práce. Strana a vláda mali iný názor, čo niekoľkokrát verejne deklarovali. Napríklad Karol Bacílek ako najvyšší stranícky predstaviteľ na Slovensku hrozil, že zakáže spisovateľom vydávať knihy, ak nezmenia svoj názor, je predsa nemysliteľné, aby si písali, čo chcú. Doslova povedal: „ako nepreberáme a nedávame do predaja brak našich robotníkov z fabrík, nemôžeme ani zverejňovať a dávať našej pospolitosti literárny brak.“⁵¹

Mňačko bol tej mienky, že Bacílek neprečítal ani jednu knihu, možno ešte knihu *Timur a jeho družina*. O ostatných súdruhoch radšej nehovoril. Dávid prelistoval asi Zápotockého knihu *Žiara nad Kladnom*, lebo tú jedinú občas spomínal, aj to len preto, lebo Antonín Zápotocký bol prezidentom republiky.⁵²

V poslednom dvojčíse roku 1956 uverejnil *Kultúrny život* anketu *Čo priniesol uplynulý rok pre literatúru a čo očakávate od nového?*, do ktorej sa zapojilo šesťnásť spisovateľov. Svojimi názormi prispel aj Ladislav Mňačko: „Zbavili sme sa mnohých ilúzií, stojíme pevnejšie na pôde reality. Už to, že spisovatelia menej písali, je príslubom, že k svojej práci pristupujú zodpovednejšie a vážnejšie než doteraz. Každý pociťoval potrebu prehodnotiť v sebe i okolo seba vývoj posledných rokov. Neboli to vždy len pocity radostné, nebol to nijaký ‚závrat z úspechov‘. Ale práve tvrdé zúčtovanie s omylmi a chybami, ktoré sa odohrávalo kolektívne na zjazde spisovateľov a vari i vo vnútri každého z nás, dávajú možnosť k optimizmu. Spisovatelia sa viacej primkli k pravde, cítia viac zodpovednosti pred tvárou nášho ľudu. A to je príslubom pre budúcnosť, možno že nie tak skorú, ale predsa.“⁵³

Dominik Tatarka svoje pocity vyjadril okrem iného takto: „Naši spisovatelia na svojom zjazde prijali (nie iba odhlasovali) mravnú normu: písať pravdu, ísť za pravdou, bojovať za ňu, byť svedomím. XX. zjazd ani druhý zjazd spisovateľov sa neodstanú. Boli a platia ako mravné normy. Čestní spisovatelia odvolávať nič nemôžu. Už nie. Už by mohli odvolať iba samých seba. Spisovateľom je jasné, čo majú robiť a čo nie: revolucionizovať myslenie, pracovať na poľudštení ľudských vzťahov, štátneho stroja... Situáciu v našej literatúre považujem za veľmi vážnu. A nie iba v literatúre. Udalosti, skutočné povíchrice, ktoré zaburácali svetom a menovite v ľudových demokraciách, odvíali i naše ilúzie. Alebo si myslíte, že v našom lokálnom pokoji sa nič nestalo? Stalo sa! Vela! Veľmi veľa. Nastala základná premena v mysliach ľudí. Na ilúziách nedá sa stavať nič ani v literatúre. Iba ak by domček z karát...“⁵⁴

Poznámky

- 1 *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997, s. 157.
- 2 *Kultúrny život*, č. 23/1956.
- 3 Tamže.
- 4 Tamže.
- 5 Státní ústřední archiv, Praha. Archiv ÚV KSČ, f. 02/2, sv. 103, a. j. 119, b. 23.
- 6 Tamže.
- 7 Marušiak, J.: *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno, Nakladateľství Prieus, Kateřina Mikšová, 2001, s. 23.
- 8 Tamže.
- 9 Tamže.
- 10 *Pravda*, 16. júna 1956.
- 11 Marušiak, J.: c. d., s. 22.
- 12 Tamže.
- 13 Mňačko, L.: *Siedma noc*. Bratislava, Práca, 1990, s. 59.
- 14 Leikert, J. – Macková, M.: *Zákulisie slov*. Bratislava, Luna, 2001, s. 71.
- 15 Tamže, s. 71–72.
- 16 Rozhovor autora s Ladislavom Mňačkom.
- 17 Marušiak, J.: c. d., s. 23.

- 18 *Kultúrny život*, 1956, č. 20.
- 19 Tamže.
- 20 Tamže.
- 21 Rozhovor autora s Janom Mňačkom.
- 22 Rozhovor autora s Ladislavom Mňačkom.
- 23 Tamže.
- 24 Mňačko, L.: c. d., s. 7.
- 25 *Smena*, 1990, č. 41.
- 26 Marušiak, J.: c. d., s. 26.
- 27 Rozhovor autora s Jurajom Špitzerom.
- 28 Slovenský národný archív Bratislava (SNA). A ÚV KSS, f. P. David, kart. 2248, a. j. 320. Poznanky o Jurajovi Špitzerovi a spol. (1956).
- 29 Tamže.
- 30 Rozhovor autora s Ivanom Kupcom.
- 31 Rozhovor autora s Ladislavom Mňačkom.
- 32 Mňačko, L.: c. d., s. 135–136.
- 33 SNA. A ÚV KSS, f. PÚV KSS, kart. 931, Zasadnutie BÚV KSS 18. 10. 1956. Niektoré ideologické problémy práce strany na Slovensku.
- 34 Tamže.
- 35 SNA. A ÚV KSS, f. P. David, kart. 2248, a. j. 346. Ohlas medzi slovenskými spisovateľmi na posledné udalosti v Poľsku a na články moskovskej a bratislavskej *Pravdy* (1956).
- 36 Tamže.
- 37 SNA. A ÚV KSS, f. P. David, kart. 2267, a. j. 43. Uznesenie SÚV KSS zo dňa 9. 11. 1956 – kultúra.
- 38 Rozhovor autora s Vladimírom Mináčom.
- 39 Rozhovor autora s Ladislavom Mňačkom.
- 40 SNA. A ÚV KSS, f. P. David, kart. 2267, a. j. 43. Uznesenie Sekretariátu ÚV KSS zo dňa 9. 11. 1956 o kultúre.
- 41 Tamže.
- 42 Barnovský, M.: *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953–1957)*. Brno, Nakladatelství Prieus, Kateřina Mikšová, 2002, s. 109.
- 43 Bílek, J. – Pilát, V.: Bezprostřední reakce československých politických a vojenských orgánů na povstání v Maďarsku. In: *Soudobé dějiny*, 1996, č. 4, s. 501.
- 44 Zápisnica zo zasadnutia Výboru ZSS dňa 5. 11. 1956 v Klube slovenských spisovateľov.
- 45 Marušiak, J.: c. d., s. 31.
- 46 Barnovský, M.: c. d., s. 110.
- 47 Rozhovor autora s Vladimírom Mináčom.
- 48 SNA. A ÚV KSS, f. PÚV KSS, kart. 935. Zasadnutie BÚV KSS 14. 12. 1956. Stenografický záznam z besedy, ktorá sa konala 17. 11. 1956 na ÚV KSS so slovenskými spisovateľmi.
- 49 SNA. A ÚV KSS, f. PÚV KSS, kart. 947, Zasadnutie BÚV KSS 12. 4. 1957. Informatívna správa o práci delegácie československých spisovateľov v Budapešti.
- 50 Rozhovor autora s Karolom Rosenbaumom.
- 51 Marušiak, J.: c. d., s. 32.
- 52 Rozhovor autora s Ladislavom Mňačkom.
- 53 *Kultúrny život*, 1956, č. 51–52.
- 54 Tamže.

Jozef Leikert

A szlovák írók és 1956. Reakcióik a magyarországi eseményekre

Rezümé

Ahhoz, hogy a szlovák írók szemével lássuk és megértsük az 1956 őszen Magyarországon lejátszódó eseményeket, figyelembe kell vennünk a néhány hónappal korábban, az 1956-os év kezdetétől kifejtett tevékenységüket. Ez a Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XX. kongresszusával kezdődött, amikor a kongresszus záró részében Nyikita Szergejevics Hruscsov leleplezte elődje, Joszif Visszarionovics Sztálin praktikáit. Ezután került sor a Csehszlovák Írószövetség legendás II. kongresszusára, amelyen az írók némelyike, például František Hrubín, Jaroslav Sifert, de Ladislav Mňačko is kimondta mindazt, ami már hosszú éveken keresztül bántotta őket. A vakáció előtt a prágai és pozsonyi kollégiumokban lakó diákok is hallatták hangjukat. Szeptemberben megjelent a *Mladá tvorba* című irodalmi folyóirat, amelyben a ma már ismert költők és írók versei és elbeszélései is napvilágot láttak. Hosszú idő után ezek voltak az első termései a szabad véleménynyilvánításnak. Ezután forró őszt követekezett. Először Lengyelország kelt fel, majd Magyarország is. Magyarországon nemcsak a főváros, Budapest lázadt fel, hanem a magyar vidék is, és a tüntetések csakhamar forradalomba csaptak át. Új pártok szerveződtek, aktivizálódott az egyház, és az emigrációban élő befolyásos emberek is kezdtek hazatérni. Az egész nemzet fegyvert fogott, és a hadsereg egy részével szövetkezve megkezdték a harcot az ávósok ellen. A gyárakban, az üzemekben és a hivatalokban fokozatosan átvették a hatalmat. A szabad élet lehetőségének a reménye november negyedikén kezdett szertefoszlni, amikor az utcákon megjelentek a szovjet tankok. Hiába kért sürgősen segítséget Nagy Imre a budapesti rádión keresztül, hiábavalónak bizonyult az ENSZ Biztonsági Tanácsához intézett kérelme, hiába kérte a nagyhatalmak segítségét, Budapest egy kis Sztálingráddá változott, ahol minden utcáért, térért elkeseredett harcot vívtak. A világ azonban nem nyújtott segítséget a fellázadt Magyarországnak. Még a szomszédos országok szimpátiája sem volt olyan mértékű, amelyet a magyar forradalmárok kiérdemeltek volna. A szlovák és a cseh írók a déli szomszédunknál folyó eseményekre és a Magyar Írószövetségnek a feloszlására bizonytalanul reagáltak, és inkább azoknak a „győzteseknek” az oldalára álltak, akik Magyarországot hosszú évekre a szocialista táborba terelték vissza. A szlovák írók 1956-hoz való hozzáállását a *Kultúrny život* című hetilap főszerkesztőjének, Ladislav Mňačkónak a személyiségén keresztül követhetjük figyelemmel, ugyanis ebben az időben ez a lap befolyásolta leginkább a szlovák társadalmi életet.